

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΗ ΕΥΡΩΠΑΪΚΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ

REVUE HELLÉNIQUE DE DROIT EUROPÉEN

ΤΡΙΜΗΝΙΑΙΟ ΝΟΜΙΚΟ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ

ΙΔΙΟΚΤΗΤΕΣ:

ΚΕΝΤΡΟ ΔΙΕΘΝΟΥΣ ΚΑΙ ΕΥΡΩΠΑΪΚΟΥ
ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ

Ικάρων 1, 551 02 Καλαμαριά - Θεσσαλονίκη

ΔΙΚΗΓΟΡΙΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ
26^{ης} Οκτωβρίου 3, 546 26 Θεσσαλονίκη

ΕΚΔΟΤΕΣ: Καθηγ. ΧΡΙΣΤΙΝΑ ΔΕΛΗΓΙΑΝΝΗ - ΔΗΜΗΤΡΑΚΟΥ, Διευθύντρια ΚΔΕΟΔ (Ικάρων 1, 551 02 Καλαμαριά - Θεσσαλονίκη)
ΕΥΣΤΑΘΙΟΣ ΚΟΥΤΣΟΧΗΝΑΣ, Πρόεδρος ΔΣΘ (26^{ης} Οκτωβρίου 3, 546 26 Θεσσαλονίκη)

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: Ομ. Καθηγητής ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ ΣΚΟΥΡΗΣ (Ικάρων 1, 551 02 Καλαμαριά - Θεσσαλονίκη)

ΥΠΕΥΘΥΝΟΣ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ - ΕΚΤΥΠΩΣΗΣ: Γ.Σ. ΗΛΙΑΔΗΣ (Μεσολογγίου 21, 553 37 Τριανδρία - Θεσσαλονίκη)

REVUE JURIDIQUE TRIMESTRIELLE

PROPRIÉTAIRES:

CENTRE DE DROIT ÉCONOMIQUE INTERNATIONAL ET EUROPÉEN
rue Ikaron 1, 551 02 Kalamaria - Thessalonique

LE BARREAU DE THESSALONIKI
rue 26 Octobre 3, 546 26 Thessalonique

ÉDITEURS: Prof. CHRISTINA DELIYANNI - DIMITRAKOU, Directrice du CIEEL (Ikaron 1, 551 02 Kalamaria - Thessalonique)
EFSTATHIOS KOUTSOHINAS, Président du Barreau de Thessalonique (rue 26 Octobre 3, 546 26 Thessalonique)

DIRECTEUR: Emer. Prof. VASSILIOS SKOURIS (Ikaron 1, 551 02 Kalamaria - Thessalonique)

IMPRIMERIE: G.S. ILIADIS (Mesologiou 21, 553 37 Triandria - Thessalonique)

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΗ ΕΥΡΩΠΑΪΚΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ

REVUE HELLÉNIQUE DE DROIT EUROPÉEN

ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΑ: Β. ΤΖΩΡΤΖΗ, Σ. ΜΑΥΡΙΔΗΣ

Χειρόγραφα για δημοσίευση και βιβλία για παρουσίαση ή βιβλιοκρισίες αποστέλλονται στην υπεύθυνη σύνταξης κ. ΒΙΡΓΙΝΙΑ ΤΖΩΡΤΖΗ, Επίκ. Καθηγήτρια Νομικής Σχολής Δ.Π.Θ., Γραμματέα ΚΔΕΟΔ, Δικηγόρο (hreltortzi@gmail.com) - Ταχ. Θυρίδα 14, 551 02 Καλαμαριά - Θεσσαλονίκη, τηλ.: 2310 486 937

Εγγραφές συνδρομητών, παραγγελίες παλαιών τόμων/ανατύπων, εξόφληση συνδρομών: Δικηγορικός Σύλλογος Θεσσαλονίκης
κ. ΣΤΕΛΛΑ ΔΟΔΟΥΡΑ
sdodoura@gmail.com
Δικαστικό Μέγαρο
26^{ης} Οκτωβρίου 3
546 26, Θεσσαλονίκη
τηλ.: 2310 542 986
fax: 2310 500 875

ΕΤΗΣΙΕΣ ΣΥΝΔΡΟΜΕΣ	ΕΣΩΤΕΡΙΚΟΥ - ΕΞΩΤΕΡΙΚΟΥ
Φυσικά Πρόσωπα	€ 36
Νομικά Πρόσωπα	€ 42
Φοιτητές - ασκούμενοι δικηγόροι	€ 18
Τιμή παλαιών τόμων	
από 1981 έως 1990	€ 10
από 1991 έως 1993	€ 13
1994 και 1995	€ 15
1996	€ 18
1997 έως 2000	€ 30
2001 έως 2005	€ 36
Τιμή εκάστου τεύχους	€ 9

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΗ ΕΥΡΩΠΑΪΚΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ

REVUE HELLÉNIQUE DE DROIT EUROPÉEN

SECRÉTARIAT: V. TZORTZI, S. MAVRIDIS

Tous les manuscrits ainsi que les livres pour présentation ou compte-rendu doivent être envoyés à Mme V. TZORTZI, Professeure Assistante de la Faculté de Droit de l'Université Démocrite de Thrace, Secrétaire du CIEEL, Avocat, responsable pour la rédaction (hreltzortzi@gmail.com) - Boîte Postale 14, 551 02 Kalamaria - Thessalonique, tel: 2310 486 937

Souscriptions, paiements, commandes des anciens volumes, extraits: Barreau de Thessalonique
Mme STELLA DODOURA
sdodoura@gmail.com
Palais de Justice
rue 26 Octobre 3, 546 26 Thessalonique
tél.: 2310 542 986
fax: 2310 500 875

ABONNEMENTS ANNUELS	GRÈCE - ÉTRANGER
Personnes physiques	€ 36
Personnes morales	€ 42
Étudiants - Avocats	
stagiaires	€ 18
Prix des anciens volumes	
de 1981 à 1990	€ 10
de 1991 à 1993	€ 13
1994 et 1995	€ 15
1996	€ 18
1997 à 2000	€ 30
2001 à 2005	€ 36
Prix de fascicule	€ 9

Η Ελληνική Επιθεώρηση Ευρωπαϊκού Δικαίου πρωτοεκδόθηκε το 1981 από τον αείμνηστο Καθηγητή Δημήτριο Ευρυγενή, ο οποίος διετέλεσε και Διευθυντής της για την περίοδο 1981-1985. Διευθυντής της Επιθεώρησης διετέλεσε επίσης από το 1986 μέχρι το 1999 και ο αείμνηστος Καθηγητής Κρατερός Ιωάννου. Στην Γραμματεία της Επιθεώρησης συμμετείχαν από την αρχή της κυκλοφορίας της ο Αλκιβιάδης Παναγόπουλος, δικηγόρος και μέλος του Δ.Σ. του ΚΔΕΟΔ, η επιστημονική συνεργάτις του ΚΔΕΟΔ κ. Στέλλα Ιωαννίδου, δικηγόρος, και η κ. Σοφία Μεγγλίδου, Δ.Ν., δικηγόρος, που είχε και την ευθύνη της ύλης της Επιθεώρησης από το 1981 μέχρι το 2007.

Το Δ.Σ. του ΚΔΕΟΔ απαρτίζεται από τους:

Ομ. Καθηγητή Β. ΣΚΟΥΡΗ, Πρόεδρο Δ.Σ.

Καθηγήτρια Χρ. ΔΕΛΗΓΙΑΝΝΗ - ΔΗΜΗΤΡΑΚΟΥ, Διευθύντρια του ΚΔΕΟΔ

ΕΥ. ΚΟΥΤΣΟΧΗΝΑ, εκπρόσωπο του Δικηγορικού Συλλόγου Θεσσαλονίκης

Κ. ΜΩΡΑΪΤΙΔΗ, εκπρόσωπο του Εμπορικού και Βιομηχανικού Επιμελητηρίου Θεσσαλονίκης

Ρ. ΣΕΜΕΡΤΖΙΑΝ, εκπρόσωπο του ΥΠΟΙΑΝ

Σ' αυτό το τεύχος συνεργάστηκαν:

Βασιλειάδης Γεώργιος, ΜΔΕ, Δικηγόρος, Bluebook Trainee στην Ευρωπαϊκή Επιτροπή (OLAF)

Βασιλειάδου Γεωργία, LL.M, ΜΔΕ, Δικηγόρος, Επιστ. Συνεργάτις ΚΔΕΟΔ, Στέλεχος ΜοΚΕ

Γαϊτανίδου Αθηνά, ΜΔΕ, Δικηγόρος, Υπότροφος «Δ. Ευρυγένη», ΚΔΕΟΔ

Γαϊτενίδης Νικόλαος, Δρ. Διεθνών και Ευρωπαϊκών σπουδών, Επιστ. Συνεργάτης ΚΔΕΟΔ, Γραφείο Προγραμμάτων

Γεωργαλής Φίλιππος-Εμμανουήλ, ΜΔΕ, Δικηγόρος, Επιστ. Συνεργάτης ΚΔΕΟΔ, Στέλεχος ΜΟΠΑΔΙΣ

Γκουπιδένη Λαμπρινή, Βιβλιοθηκονόμος ΚΔΕΟΔ

Ζάχου Μαλαματή, LL.M, MSc, Νομικός

Θεοδωρίδης Π. Κωνσταντίνος, LL.M, Δικηγόρος

Καρδούλια Ευανθία, Δ.Ν., Δικηγόρος, Λέκτορας Τουριστικού Δικαίου στο Πανεπιστήμιο Νεάπολις Πάφου

Καριψιάδης Γεώργιος, Δ.Ν., Ειδική Νομική Υπηρεσία Υπουργείου Εξωτερικών, Τμήμα Δικαίου ΕΕ

Κλαμαρής Καν. Νικόλαος, Ομ. Καθηγητής της Νομικής Σχολής ΕΚΠΑ, Δικηγόρος, Επίτιμος Διδάκτωρ Νομικής του Πανεπιστημίου Freiburg i. Br. (Γερμανία), Μέλος του Συμβουλίου της Association internationale de Droit Processuel, Μέλος του Διοικητικού Συμβουλίου της Wissenschaftliche Vereinigung für internationales Verfahrensrecht

Κοντού Κοραλία, LL.M, Δικηγόρος, Ευρωπαϊκή Επιτροπή - Γενική Διεύθυνση Μετανάστευσης και Εσωτερικών Υποθέσεων

Λεονάρδου Τατιάνα, Διεύθυνση Πολυμερών Οικονομικών Σχέσεων και Εμπορικής Πολιτικής Υπουργείου Εξωτερικών

Λόραμ Κ. Έρρικα, LL.M, Δικηγόρος

Μουαμελετζή Ευτυχία, Δ.Ν., Δικηγόρος, Διευθύντρια Ερευνών, Προϊσταμένη ΜοΚΕ

Παπακωνσταντής Μάρκος, Δ.Ν., Δικηγόρος

Σαπαρδάνη Μαρία, ΜΔΕ, Δικηγόρος, Επιστ. Συνεργάτις ΚΔΕΟΔ

Τσεββάς Χρήστος, Δ.Ν., Δικηγόρος, Ειδικός Συνεργάτης για θέματα ασύλου UNHCR/ICMC

Τσιτσιπά Έλλη, ΜΔΕ, Δικηγόρος, Υπότροφος «Δ. Ευρυγένη», ΚΔΕΟΔ

ΑΡΘΡΑ

N. K. Κλαμαρής

Επιλεγμένα ζητήματα του ευρωπαϊκού αστικού δικονομικού δικαίου υπό το πρίσμα της ερμηνευτικής κατ' άρθρον υπομνηματιστικής προσεγγίσεως των P. Schlosser και B. Hess 307

Γ. Καριψιάδης, Τ. Λεονάρδου

Συμφωνία λήξης ισχύος των ενδοενωσιακών διμερών επενδυτικών συμφωνιών: Το τέλος μιας μακράς πορείας ή η αρχή μιας άλλης; 331

Ε. Καρδούλια

Ζητήματα που ανακύπτουν από τη θέσπιση ρυθμίσεων για τα πιστωτικά σημειώματα στον τομέα του τουρισμού υπό το πρίσμα του ενωσιακού και του εθνικού δικαίου 347

ΟΙ ΕΞΕΛΙΞΕΙΣ ΣΤΗΝ ΕΕ

I. Επικαιρότητα ΕΕ 363

II. e-πίκαιρα νομικής πληροφορικής 369

ΝΟΜΟΛΟΓΙΑ

I. ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟ ΚΑΙ ΓΕΝΙΚΟ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ ΕΝΩΣΗΣ

A. Επισκόπηση Νομολογίας ΔΕΕ – ΓεΔΕΕ (Ιούνιος – Αύγουστος 2021) 373

B. Σχολιασμένη Νομολογία ΔΕΕ – ΓεΔΕΕ

ΔΕΕ C-709/20, The Department for Communities in Northern Ireland, 15.07.2021 (Ιθαγένεια της Ένωσης, κοινωνικές παροχές και Brexit) – Παρατηρήσεις Γ. Βασιλειάδης 397

ΔΕΕ C-535/19, A (Soins de santé publics), 15.07.2021 (Δικαίωμα οικονομικώς ανενεργού πολίτη της Ένωσης σε παροχές υγειονομικής περίθαλψης στο κράτος μέλος υποδοχής) – Παρατηρήσεις Μ. Σαπαρδάνη 402

ΔΕΕ συνεκδικασθείσες υποθέσεις C-804/18 και C-341/19, WABE, 15.07.2021 (Εμφανής χρήση θρησκευτικών συμβόλων στον χώρο εργασίας) – Παρατηρήσεις Α. Γαϊτανίδου 409

ΔΕΕ C-719/19, Staatssecretaris van Justitie en Veiligheid (Effets d'une décision d'éloignement), 22.06.2021 (Οι έννομες συνέπειες απόφασης για απέλαση κατά την Οδηγία 2004/38/ΕΚ) – Παρατηρήσεις Κ. Κοντού 413

ΔΕΕ C-645/19, Facebook Ireland κ.λπ., 15.06.2021 (Ο μηχανισμός «μίας στάσης» στο πλαίσιο του Γενικού Κανονισμού Προστασίας Δεδομένων) – Παρατηρήσεις Ε. Τσιτσιπά 417

II. ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ

A. Επισκόπηση Νομολογίας ΕΔΔΑ (Μάιος – Ιούλιος 2021) 425

Β. Σχολιασμένη Νομολογία ΕΔΔΑ

ΕΔΔΑ, Προσφυγές Nos 40792/10, 30538/14 και 43439/14, Fedotova και λοιποί κατά Ρωσίας, 13.07.2021 (Δικαίωμα σεβασμού της ιδιωτικής και οικογενειακής ζωής των ομόφυλων ζευγαριών) – Παρατηρήσεις Χ. Τσεβάς

437

III. ΕΘΝΙΚΑ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΑ

ΣτΕ (Ολ.), αποφάσεις αριθμ. 902-907/2021, 18.06.2021 (Έμμεση διάκριση λόγω φύλου κατά την πρόσληψη σε σώματα ασφαλείας) – Παρατηρήσεις Γ. Βασιλειάδου

443

ΣτΕ (Τμ. Δ'), απόφαση αριθμ. 770/2021, 01.06.2021 (Η σχέση των παράλληλων διοικητικών διαδικασιών ελέγχου στο στάδιο της ανάθεσης δημοσίων συμβάσεων από ΟΤΑ) – Παρατηρήσεις Φ.-Ε. Γεωργαλής

449

ΠΑΙΔΕΙΑ – ΕΡΕΥΝΑ

Summer School – Tax Webinar

455

Πρόγραμμα Διδυμοποίησης με την Αλβανία «Ενδυνάμωση της προστασίας και της επιβολής των δικαιωμάτων διανοητικής ιδιοκτησίας» – Συνεδρίαση της Επιτροπής Παρακολούθησης

455

Διήμερο διαδικτυακό σεμινάριο με θέμα «Η εξέλιξη της νομολογίας των ευρωπαϊκών οργάνων όσον αφορά την προστασία των δικαιωμάτων του ανθρώπου και η επίδρασή της στην εθνική έννομη τάξη»

455

Διήμερο διαδικτυακό σεμινάριο με θέμα «Πολιτιστικά αγαθά και ζητήματα πνευματικής ιδιοκτησίας»

456

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΗ ΤΕΚΜΗΡΙΩΣΗ

I. Βιβλιοπαρουσιάσεις

457

II. Βιβλία ΚΔΕΟΔ 2021 – Β'

459

Table of contents 3/2021

ARTICLES

N. K. Klamaris

Selected issues of European civil procedural law in the light of P. Schlosser's and B. Hess's interpretive article-by-article memorandum approach 307

G. Karipsiadis, T. Leonardou

Agreement for the termination of intra-EU bilateral investment treaties: The end of one long journey or the beginning of another? 331

E. Kardoulia

Issues arising from the introduction of regulations on credit notes in the tourism sector in the light of EU and national law 347

DEVELOPMENTS IN THE EU

I. EU News 363

II. Information Technology e-news 369

CASE - LAW

I. COURT OF JUSTICE AND GENERAL COURT OF THE EU

A. Review of Jurisprudence CJEU – GCEU (June – August 2021) 373

B. Annotations CJEU - GCEU

CJEU C-709/20, The Department for Communities in Northern Ireland, 15.07.2021 (*Citizenship of the Union, social assistance and Brexit*) – Annotation G. Vasileiadis 397

CJEU C-535/19, A (Soins de santé publics), 15.07.2021 (*Right of an economically inactive Union citizen to public health care benefits of the host Member State*) – Annotation M. Sardani 402

CJEU joined cases C-804/18 and C-341/19, WABE, 15.07.2021 (*The wearing of visible religious signs in the workplace*) – Annotation A. Gaitanidou 409

CJEU C-719/19, Staatssecretaris van Justitie en Veiligheid (Effets d'une décision d'éloignement), 22.06.2021 (*The effects of an expulsion decision according to Directive 2004/38/EC*) – Annotation K. Kontou 413

CJEU C-645/19, Facebook Ireland and Others, 15.06.2021 (*The "one-stop shop" mechanism within the framework of the General Data Protection Regulation*) – Annotation E. Tsitsipa 417

II. EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS

A. Review of Jurisprudence (May – July 2021) 425

B. Annotations

ECHR, Applications Nos 40792/10, 30538/14 and 43439/14, Fedotova and Others v. Russia, 13.07.2021 (<i>The right to respect for private and family life of same-sex couples</i>) – Annotation Ch. Tsevas	437
---	-----

III. NATIONAL COURTS

Council of State (plenary session), Judgments Nos 902-907/2021, 18.06.2021 (<i>Indirect discrimination on grounds of sex in recruitment to security forces</i>) – Annotation G. Vasileiadou	443
---	-----

Council of State (Section D), Judgment No 770/2021, 01.06.2021 (<i>The relationship between parallel administrative control procedures at the stage of awarding public contracts by local authorities</i>) – Annotation F.-E. Georgalis	449
---	-----

CONFERENCES – RESEARCH

Summer School – Tax Webinar	455
-----------------------------	-----

Twinning Programme with Albania “Strengthening the protection and enforcement of intellectual property rights” – Meeting of the Steering Committee	455
--	-----

2-day online workshop “The evolution of the case-law of European instruments protecting human rights and their influence on the national legal order”	455
---	-----

2-day online workshop “Cultural goods and intellectual property challenges”	456
---	-----

BIBLIOGRAPHY

I. Book reviews	457
-----------------	-----

II. Books CIEEL 2021 – B’	459
---------------------------	-----

Table des matières 3/2021

DOCTRINE

N. K. Klamaris

Quelques questions de droit procédural civil européen à la lumière de l'approche interprétative article par article de P. Schlosser et B. Hess 307

G. Karipsiadis, T. Leonardou

Accord sur l'expiration des accords bilatéraux d'investissement intra-UE: La fin d'une longue route ou le début d'une autre? 331

E. Kardoulia

Questions soulevées par l'introduction de la réglementation sur les notes de crédit dans le secteur du tourisme à la lumière du droit communautaire et national 347

DÉVELOPPEMENTS DANS L'UE

I. Nouvelles européennes 363

II. @-tualités d'informatique juridique 369

JURISPRUDENCE

I. COUR DE JUSTICE ET TRIBUNAL DE L'UNION EUROPÉENNE

A. Revue de Jurisprudence CJUE – TUE (Juin – Août 2021) 373

B. Notes CJUE – TUE

CJUE C-709/20, The Department for Communities in Northern Ireland, 15.07.2021 (*Citoyenneté de l'Union, avantages sociaux et Brexit*) – Notes G. Vasileiadis 397

CJUE C-535/19, A (Soins de santé publics), 15.07.2021 (*Droit du citoyen de l'Union sans activité économique aux prestations de maladie dans l'État membre d'accueil*) – Notes M. Sapardani 402

CJUE affaires jointes C-804/18 et C-341/19, WABE, 15.07.2021 (*Utilisation visible de signes religieux sur le lieu de travail*) – Notes A. Gaitanidou 409

CJUE C-719/19, Staatssecretaris van Justitie en Veiligheid (Effets d'une décision d'éloignement), 22.06.2021 (*Les effets d'une décision d'expulsion conformément à la Directive 2004/38/CE*) – Notes K. Kontou 413

CJUE C-645/19, Facebook Ireland e.a., 15.06.2021 (*Le mécanisme de "guichet unique" dans le cadre du règlement général sur la protection des données*) – Notes E. Tsitsipa 417

II. COUR EUROPÉENNE DES DROITS DE L'HOMME

A. Revue de Jurisprudence (Mai – Juillet 2021) 425

B. Notes

CEDH, Requêtes Nos 40792/10, 30538/14 et 43439/14, Fedotova e.a. c. Russie, 13.07.2021 (*Le droit au respect de la vie privée et familiale des couples de même sexe*) – Notes Ch. Tsevas 437

III. JURIDICTIONS NATIONALES

Conseil d'Etat (en session plénière), Arrêts Nos 902-907/2021, 18.06.2021 (*Discrimination indirecte fondée sur le sexe dans le recrutement des forces de sécurité*) – Notes G. Vasileiadou 443

Conseil d'Etat (Section D), Arrêt No 770/2021, 01.06.2021 (*La relation entre les procédures de contrôle administratif parallèles au stade de l'attribution des marchés publics par les autorités locales*) – Notes F.-E. Georgalis 449

ÉDUCATION – RECHERCHE

Cours d'été – Séminaire en ligne sur la fiscalité 455

Programme de jumelage avec l'Albanie "Renforcer la protection et l'application des droits de propriété intellectuelle" – Réunion du Comité de pilotage 455

Séminaire en ligne de deux jours "L'évolution de la jurisprudence des instruments européens de protection des droits de l'homme et leur influence sur l'ordre juridique national" 455

Séminaire en ligne de deux jours "Biens culturels et défis de la propriété intellectuelle" 456

DOCUMENTATION BIBLIOGRAPHIQUE

I. Revue bibliographique 457

II. Livres CIEEL 2021 – B' 459

ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ

ΑΚΕ	: Αφρική, Καραϊβική, Ειρηνικός
Αρμ	: Αρμενόπουλος
ΑρχΝ	: Αρχείο Νομολογίας
ΓεΔΕΕ	: Γενικό Δικαστήριο Ευρωπαϊκής Ένωσης (μετονομασία του ΠΕΚ μετά την 01.12.2009)
ΓΣΔΕ	: Γενική Συμφωνία Δασμών και Εμπορίου (GATT)
Δ	: Δίκη
ΔΕΕ	: Δικαστήριο Ευρωπαϊκής Ένωσης (μετονομασία του ΔΕΚ μετά την 01.12.2009)
ΔΕΕτ.	: Δίκαιο Επιχειρήσεων και Εταιριών
ΔΕΚ	: Δικαστήριο των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων
ΔΕΝ	: Δελτίο Εργατικής Νομοθεσίας
ΔηΣΚΕ & αγορά	: Δημόσιες Συμβάσεις - Κρατικές Ενισχύσεις & αγορά
ΔιΜΕΕ	: Δίκαιο Μέσων Ενημέρωσης & Επικοινωνίας
ΔιΔικ	: Διοικητική Δίκη
ΔτΑ	: Δικαιώματα του Ανθρώπου (RHDH)
ΔΦΝ	: Δελτίο Φορολογικής Νομοθεσίας
ΕΔΔΔΔ	: Επιθεώρησης Δημοσίου Δικαίου και Διοικητικού Δικαίου
Ε.Δ.Κ.Α.	: Επιθεώρησης Δικαίου Κοινωνικής Ασφάλισης
ΕΕ	: Επίσημη Εφημερίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης
ΕΕ	: Ευρωπαϊκή Ένωση
ΕΕΕυρΔ	: Ελληνική Επιθεώρηση Ευρωπαϊκού Δικαίου (RHeIDE)
ΕΖΕΣ	: Ευρωπαϊκή Ζώνη Ελεύθερων Συναλλαγών
ΕΕμπΔ	: Επιθεώρηση του Εμπορικού Δικαίου
ΕΕΝ	: Εφημερίς Ελλήνων Νομικών
ΕΕργΔ	: Επιθεώρησης Εργατικού Δικαίου
ΕΕυρΚ	: Επιθεώρηση των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων
ΕΚ	: Ευρωπαϊκή Κοινότητα
ΕλλΔνη	: Ελληνική Δικαιοσύνη
ΕΛΜ	: Ευρωπαϊκή Λογιστική Μονάδα
ΕΝΔ	: Επιθεώρηση Ναυτιλιακού Δικαίου
ΕΟΧ	: Ευρωπαϊκός Οικονομικός Χώρος
Επι.Δ.Ε.	: Επιθεώρηση Δημοσίων Έργων
ΕπισκΕΔ	: Επισκόπηση Εμπορικού Δικαίου
ΕΤρΑΞΧρΔ	: Επιθεώρηση Τραπεζικού Αξιογραφικού και Χρημαστηριακού Δικαίου
ΕυΒ	: Ευρωπαϊκό Βήμα
ΕυρΔΔΑ ή ΕΔΔΑ	: Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου
ΕυρΕΔΑ ή ΕΕΔΑ	: Ευρωπαϊκή Επιτροπή Δικαιωμάτων του Ανθρώπου
ΕυρΚ	: Ευρωπαϊκές Κοινότητες
ΕυρΚοινβ	: Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο
ΕυρΠολ	: Ευρωπαίων Πολιτεία
ΕυρΣΔΑ ή ΕΣΔΑ	: Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου
ΕφΑΔ	: Εφαρμογές Αστικού Δικαίου
ΕφημΔΔ	: Εφημερίδα Διοικητικού Δικαίου
ΘΠΔΔ	: Θεωρία και Πράξη Διοικητικού Δικαίου
ΚΕΠΑΑ	: Κοινή Ευρωπαϊκή Πολιτική για την Άμυνα και την Ασφάλεια
ΚΕΠΠΑ	: Κοινή Εξωτερική Πολιτική και Πολιτική Ασφάλειας
ΚριτΕπιθ	: Κριτική Επιθεώρηση Νομικής Θεωρίας και Πράξης
ΝοΒ	: Νομικό Βήμα
ΠΕΚ	: Πρωτοδικείο των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων
ΠερΔικ	: Περιβάλλον και Δίκαιο
ΠΛογ	: Ποινικός Λόγος
ΠΝ	: Πειραϊκή Νομολογία
ΠοινΔικ	: Ποινική Δικαιοσύνη
ΠοινΧρ	: Ποινικά Χρονικά
ΠρΠροσχ	: Πράξη περί των όρων προσχωρήσεως και προσαρμογής των συνθηκών

ΣΛΕΕ	: Συνθήκη για την Λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης
ΣΕΕ	: Συνθήκη για την Ευρωπαϊκή Ένωση
Συλλ.	: Συλλογή Νομολογίας του Δικαστηρίου των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων
ΣυλλΥπ	: Συλλογή Υπαλληλικών Υποθέσεων
ΣυνθΕΕ	: Συνθήκη Ευρωπαϊκής Ένωσης
ΣυνθΕΚ	: Συνθήκη Ευρωπαϊκής Κοινότητας
ΣυνθΕΚΑΕ	: Συνθήκη Ευρωπαϊκής Κοινότητας Ατομικής Ενέργειας
ΣυνθΕΚΑΧ	: Συνθήκη Ευρωπαϊκής Κοινότητας Άνθρακα και Χάλυβα
ΣυνθΕΟΚ	: Συνθήκη Ευρωπαϊκής Οικονομικής Κοινότητας
ΤεΣ	: Τεύχος εκτός σειράς
ΤοΣ	: Σύνταγμα (Το)
Υπερ	: Υπεράσπιση
ΦΠΑ	: Φόρος Προστιθέμενης Αξίας
ΧρηΔικ	: Χρηματοπιστωτικό Δίκαιο
ΧρΙΔ	: Χρονικά Ιδιωτικού Δικαίου
AcP	: Archiv für civilische Praxis
AFDI	: Annuaire Français de Droit International
AJCL	: American Journal of Comparative Law (The)
AJDA	: Actualité Juridique du Droit Administratif
AJIL	: American Journal of International Law
AöR	: Archiv des öffentlichen Rechts
ASL	: Air and Space Law
BB	: Der Betriebs - Berater
CDE	: Cahiers de Droit Européen
CJEU	: Court of Justice of the European Union
CJUE	: Cour de Justice de l'Union Européenne
Clunet	: Journal du Droit International (J.D.I.)
C.M.L.R.	: Common Market Law Reports
CML Rev.	: Common Market Law Review
CommLP	: Commercial Law Practitioner
CONSUM.L.J.	: Consumer Law Journal
DZWir	: Deutsche Zeitschrift für Wirtschaftsrecht
EA	: Europa-Archiv
EBRL	: European Business Law Review
ECHR	: European Convention on Human Rights
E.C.L.R.	: European Competition Law Review
EELR	: European Environmental Law Review
E.H.R.L.R.	: European Human Rights Law Review
E.H.R.R.	: European Human Rights Reports
EIPR	: European Intellectual Property Review
EJIL	: European Journal of International Law
ELJ	: European Law Journal
E.L.Rev.	: European Law Review
Elrev./HR	: European Law Review / Human Rights Survey
EPL	: European Public Law
ERPL	: European Review of Private Law- <i>Revue Européenne de Droit Privé</i> - <i>Europäische Zeitschrift für Privatrecht</i>
EStAL	: European State Aid Law Quarterly
ETL	: European Transport Law - <i>Droit Européen des Transports</i> - <i>Europäisches Transportrecht</i>
EuGRZ	: Europäische Grundrechte - Zeitschrift
EuR	: Europarecht
EuZW	: Europäische Zeitschrift für Wirtschaftsrecht
EWS	: Europäische Wirtschafts - und Steuerrecht
GATT	: General Agreement on Tariffs and Trade (ΓΣΔΕ)
GATS	: General Agreement on Trade Services
GCEU	: General Court of the European Union
GRUR Int.	: Gewerblicher Rechtsschutz und Urheberrecht - Internationaler Teil
HRLJ	: Human Rights Law Journal

<i>HRQ</i>	: Human Rights Quarterly
<i>ICLQ</i>	: International and Comparative Law Quarterly (The)
<i>IIC</i>	: International Review of Industrial Property and Copyright Law
<i>I.L.M.</i>	: International Legal Materials
<i>IPRax</i>	: Praxis des Internationalen Privat - und Verfahrensrechts
<i>JCMS</i>	: Journal of Common Market Studies
<i>J.D.I.</i>	: Journal du Droit International (Clunet)
<i>JT</i>	: Journal des Tribunaux
<i>JT-DE</i>	: Journal des Tribunaux - Droit Européen
<i>JWT</i>	: Journal of World Trade
<i>JZ</i>	: Juristen Zeitung
<i>LIEI</i>	: Legal Issues of European Integration
<i>MJ</i>	: Maastricht Journal of European und Comparative Law
<i>MLR</i>	: Modern Law Review (The)
<i>NJW</i>	: Neue Juristische Wochenschrift
<i>NQHR</i>	: Netherlands Quarterly of Human Rights
<i>NVWZ</i>	: Neue Zeitschrift für Verwaltungsrecht
<i>PPLR</i>	: Public Procurement Law Review
<i>RabelsZ</i>	: Rabels Zeitschrift für ausländisches und internationales Privatrecht
<i>R.A.E.</i>	: Revue des Affaires Européennes
<i>RCADI</i>	: Recueil des Cours de l'Académie de Droit International de La Haye
<i>RCC</i>	: Revue de la Concurrence et de la Consommation - Droit et Marchés
<i>R.D.P.</i>	: Revue du droit public
<i>RDUE</i>	: Revue du Droit de l'Union Européenne (ως το 1999 Revue du Marché Unique Européen - RMUE)
<i>RECIEL</i>	: Revue of European Community and International Environmental Law - Access to Environmental Information
<i>REDC</i>	: Revue Européenne de Droit de la Consommation
<i>Rev.inst.eur.</i>	: Revista de instituciones europeas
<i>Rev.trim.dr.h.</i>	: Revue trimestrielle des droits de l'homme
<i>RFDA</i>	: Revue Française de Droit Administratif
<i>RFDC</i>	: Revue Française de Droit Constitutionnel
<i>RGDIP</i>	: Revue Générale de Droit International Public
<i>RHDH</i>	: Revue Hellénique de Droits de l'Homme (ΔτΑ)
<i>RHDI</i>	: Revue Hellénique de Droit International
<i>RHelIDE</i>	: Revue Hellénique de Droit Européen (ΕΕΕυρΔ)
<i>RIDPC</i>	: Rivista Italiana di Diritto Pubblico Comunitario
<i>Riv.dir.eur.</i>	: Rivista di diritto europeo
<i>RIW</i>	: Recht der Internationalen Wirtschaft
<i>RMC</i>	: Revue du Marché Commun (από το 1991 Revue du Marché Commun et de l'Union Européenne - RMCUE)
<i>RMCUE</i>	: Revue du Marché Commun et de l'Union Européenne από το 1991 (ως το 1990 Revue du Marché Commun - RMC)
<i>RMUE</i>	: Revue du Marché Unique Européen (από το 2000 Revue du Droit de l'Union Européenne- RDUE)
<i>RTDeur.</i>	: Revue Trimestrielle de Droit Européen
<i>RUDH</i>	: Revue Universelle des Droits de l'Homme
<i>TRIPS</i>	: Trade Related Intellectual Property Rights
<i>TUE</i>	: Tribunal de l'Union Européenne
<i>WRP</i>	: Wettbewerb in Recht und Praxis
<i>WuW</i>	: Wirtschaft und Wettbewerb
<i>YBEL</i>	: Yearbook of European Law
<i>ZEuP</i>	: Zeitschrift für Europäisches Privatrecht
<i>ZEuS</i>	: Zeitschrift für Europarechtliche Studien
<i>ZfRV</i>	: Zeitschrift für Rechtsvergleichung - Internationales Privatrecht und Europarecht
<i>ZHR</i>	: Zeitschrift für das gesamte Handelsrecht und Wirtschaftsrecht
<i>ZSE</i>	: Zeitschrift für Staats - und Europawissenschaften
<i>ZVglRWiss</i>	: Zeitschrift für Vergleichende Rechtswissenschaft

Υπόδειγμα παραπομπής στην Ελληνική Επιθεώρηση Ευρωπαϊκού Δικαίου: ΕΕΕυρΔ, 1981, σ. 259, HREL, 1981, p. 259, RHelIDE, 1981, p. 259

Ζητήματα που ανακύπτουν από τη θέσπιση ρυθμίσεων για τα πιστωτικά σημειώματα στον τομέα του τουρισμού υπό το πρίσμα του ενωσιακού και του εθνικού δικαίου

Ευανθία Καρδούλια*

Η πανδημία του κορωνοϊού και τα μέτρα που έχουν ληφθεί για τον περιορισμό της, τόσο σε διεθνές όσο και σε εθνικό επίπεδο, έχουν σοβαρό αντίκτυπο στον τομέα του τουρισμού. Στο πλαίσιο της παρούσας μελέτης, εξετάζονται οι έκτακτες και κατ' εξαίρεση ρυθμίσεις για τα πιστωτικά σημειώματα (vouchers) στην περίπτωση της καταγγελίας συμβάσεων οργανωμένων ταξιδιών λόγω της πανδημίας, υπό το πρίσμα του ενωσιακού, του ιταλικού και του ελληνικού δικαίου. Αρχικά, γίνεται μία περιγραφή των ρυθμίσεων του παράγωγου ενωσιακού δικαίου και συγκεκριμένα της Οδηγίας (ΕΕ) 2015/2302, οι οποίες διέπουν την καταγγελία συμβάσεων οργανωμένων ταξιδιών λόγω αναπόφευκτων και έκτακτων περιστάσεων. Στη συνέχεια, αναλύεται το προϊσχύσαν και το ισχύον ελληνικό νομοθετικό πλαίσιο που διέπει την καταγγελία, εξαιτίας της πανδημίας, τουριστικών συμβάσεων μεταξύ των τουριστικών επιχειρήσεων και των πελατών τους. Ιδιαίτερη έμφαση δίδεται στους ειδικούς κανόνες οι οποίοι επιτρέπουν στους διοργανωτές ταξιδιών και στους τουριστικούς πράκτορες να εκδίδουν πιστωτικά σημειώματα, αντί να προβαίνουν στην επιστροφή των καταβληθέντων ποσών στους ταξιδιώτες για ακυρωθέντα ταξίδια, και στη σύγκρουση των κανόνων αυτών με τις ρυθμίσεις του Προεδρικού Διατάγματος 7/2018 το οποίο μετέφερε στο εθνικό δίκαιο την Οδηγία (ΕΕ) 2015/2302. Η παρούσα μελέτη καταλήγει στο συμπέρασμα ότι μία λύση σε ενωσιακό επίπεδο, αντί των έκτακτων μέτρων που έλαβαν οι νομοθέτες των κρατών μελών, μπορούσε να οδηγήσει στη δίκαιη εξισορρόπηση των δικαιωμάτων των καταναλωτών και των επιχειρήσεων που δραστηριοποιούνται στον τομέα του τουρισμού.

Οδηγία (ΕΕ) 2015/2302 – οργανωμένο ταξίδι – ταξιδιώτης – καταγγελία σύμβασης – αναπόφευκτες και έκτακτες περιστάσεις – πανδημία – πιστωτικό σημείωμα

Ι. Εισαγωγή

Στις 30 Ιανουαρίου 2020, ο Παγκόσμιος Οργανισμός Υγείας κήρυξε την έξαρση της νόσου του κορωνοϊού (Corona virus disease 2019, COVID-19) ως «κατάσταση έκτακτης ανάγκης για τη δημόσια υγεία σε διεθνές επίπεδο» και στις 11 Μαρτίου 2020 την χαρακτήρισε ως «πανδημία»¹. Οι συνακόλουθες σοβαρές επιπτώσεις στις διεθνείς και τις εσωτερικές μετακινήσεις, τόσο για επαγγελματικούς λόγους όσο και για αναψυχή, επηρέασαν έκτοτε όλο τον κόσμο και εξακολουθούν να τον επηρεάζουν μέχρι σήμερα. Η πανδημία του κορωνοϊού και τα δραστικά μέτρα που έχουν ληφθεί για την αναχαίτισή της, τόσο σε ευρωπαϊκό όσο και σε παγκόσμιο επίπεδο, έχουν σοβαρό αντίκτυπο στον τομέα των μεταφορών και του τουρισμού. Η πανδημία οδήγησε σε απαγορεύσεις και περιορισμούς μετακινήσεων². Οι πρωτοφανείς παγκοσμίως περιορι-

σμοί στις μετακινήσεις είχαν ως αποτέλεσμα να σταματήσουν σχεδόν εντελώς τα ταξίδια στην Ευρώπη και στα περισσότερα μέρη του κόσμου. Το γεγονός αυτό έχει σοβαρές επιπτώσεις στους μεταφορείς, στους διοργανωτές οργανωμένων ταξιδιών και στους παρόχους άλλων τουριστικών υπηρεσιών.

Οι ταξιδιωτικές απαγορεύσεις και οι δρακόντειοι περιορισμοί στις μετακινήσεις προσώπων έχουν πλήξει βαριά τον παγκόσμιο τουρισμό. Η πανδημία COVID-19 συνεχίζει να πλήττει τον παγκόσμιο τουρισμό σκληρά, με τα πιο πρόσφατα στοιχεία από τον Παγκόσμιο Οργανισμό Τουρισμού (UNWTO) να δείχνουν ότι το 2020 ήταν η χειρότερη χρονιά για την ιστορία του τουρισμού. Πιο συγκεκριμένα, με βάση τις τελευταίες εκτιμήσεις, ο Παγκόσμιος Οργανισμός Τουρισμού εκτιμά ότι οι διεθνείς αφίξεις μειώθηκαν κατά 74% το 2020³, ενώ η ανάκαμψη της διεθνούς τουριστικής ζήτησης αναμένεται περί το

* Δ.Ν., Δικηγόρος, Λέκτορας Τουριστικού Δικαίου στο Πανεπιστήμιο Νεάπολις Πάφου

1. WORLD HEALTH ORGANIZATION (WHO), WHO Director-General's opening remarks at the media briefing on COVID-19, 11 March 2020. Διαθέσιμο στο: <https://www.who.int/director-general/speeches/detail/who-director-general-s-opening-remarks-at-the-media-briefing-on-covid-19---11-march-2020> (ημερομηνία πρόσβασης: 29.01.2021).

2. M. BIELECKI ... [et al.], Air travel and COVID-19 prevention in the pandemic and peri-pandemic period: A narrative review, Travel Medicine and Infectious Disease, vol. 39, Elsevier Ltd (journal homepage: www.elsevier.com/locate/tmid), 2021, σ. 3. Διαθέσιμο στο: <https://doi.org/10.1016/j.tmaid.2020.101915> (ημερομηνία πρόσ-

βασης: 18.01.2021)· IATA, Travel Regulations Map. Διαθέσιμο στο: <https://www.iatatravelcentre.com/world.php> (ημερομηνία πρόσβασης: 20.01.2021)· E. HARRELL, Looking to the Future of Air Travel, Harvard Business Review, 04.05.2020. Διαθέσιμο στο: https://hbr.org/2020/05/looking-to-the-future-of-air-travel?referral=03759&cm_vc=rr_item_page.bottom (ημερομηνία πρόσβασης: 10.12.2020).

3. WORLD TOURISM ORGANIZATION (UNWTO), 2020: Worst year in tourism history with 1 billion fewer international arrivals, 28.01.2021. Διαθέσιμο στο: <https://www.unwto.org/news/2020-worst-year-in-tourism-history-with-1-billion-fewer-international-arrivals> (ημερομηνία πρόσβασης: 29.01.2021).